

بسم الله الرحمن الرحيم

«اعداد» در ادبیات عرب

منبع: قرآن، زبان قرآن، اعداد عربی را بهتر بشناسیم، توضیحات استاد نحو (جناب فریدی فر حفظه الله) تاریخ: زمستان ۱۳۷۸ پاییز: بازنویسی ۱۳۹۱

تعريف عدد: اسمی است که بر مقدار و کمیت اشیاء دلالت می کند. (اسم پس از عدد، محدود یا تمیز عدد نام دارد).

أنواع عدد

عدد دو نوع است: اعداد اصلی و اعداد ترقیی

اعداد اصلی و ترتیبی هر کدام به چهار دسته تقسیم می شوند: اعداد مفرد، اعداد مركب، اعداد عقود، اعداد معطوف

۱- آنکه آن آنکه

(۱) اعداد اصلی مفرد: عبارتند از: یک، دو، سه، ...، نه، ده، صد و هزار.

مذکور: واحد - اثنان (اثنین)^۱ - ثلاث - أربع - خمس - ست - سبع - ثمان - تسع - عشر - مائة - ألف.

مؤنث: واحدة - اثنتان (اثنتین)^۲ - ثلاثة - أربعة - خمسة - ستة - سبعة - ثمانية - تسعة - عشرة - مائة - ألف.

۵۰ قاع

(۱) عدد یک و دو در عربی همیشه بدون محدود (تمییز) استعمال می‌گردد، برای مثال گفته نمی‌شود: «واحدُ رجلُ» یا «واحدةُ امرأةٌ» یا «اثنانِ رجالٍ» یا «اثنتانِ إمرأتانِ»، بلکه گفته می‌شود: «رجلٌ» برای یک مرد و «إمرأةٌ» برای یک زن و «رجالٌ» برای دو مرد و «إمرأتانٌ» برای دو زن.

۲) گاهی، عدد پس از کلمه می آید، در این صورت صفت بوده و از نظر جنس با آن مطابقت می کند:

✓ رجلُ واحدٌ امرأةُ اثنتانِ امرأةُ واحدةٍ رجلُ إثنانِ امرأةُ اثنتانِ

(۳) «واحد» و «واحدة» اعرابشان به حرکت است، ولی «اثنان» و «اثنتان» اعرابشان در حالت رفعی به «ان» و در حالت نصی و جری به «ین» است:

✓ جاءَ رجُلٌ واحِدٌ رأيْتُ رجُلًا واحِدًا سلمَتُ عَلَى رجُلٍ واحِدٍ

✓ جاء رجالان اثنان رأيتُ رجليْن إثنين سلّمتُ على رجلَيْن إثنين

۴) اعداد «سه تا ده»، با محدود مذکور به صورت مؤنث، و با محدود مؤنث به صورت مذکر استعمال می‌شوند.
اعراب اعداد «سه تا ده» به حرکت (_____) است و تمیز (معدود) اعداد سه تا ده جمع و مجرور می‌باشد:

✓ ثلاثة رجال ثلات نساءٍ سبع بقراتٍ سبعة كتب

البته مخالفت این اعداد در مؤنث و مذكر بودن با صیغه‌ی مفرد محدود است، مثلاً «سؤال» مفرد مذكر است و در صورت آمدن با صیغه‌ی جمع، لفظ مفرد آن رعایت می‌شود. به مثالها توجه فرمائید:

✓ فَسُوَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ (آیه ۲۹ سوره بقره). «سَمَاوَاتٍ» جمع «سماء» است که مؤنث مجازی می باشد.

✓ **سَيِّعَ سَنَابِلَ** آیه ۲۶۱ سورہ بقرہ، جمع «سُنْبَلَة» است که مؤنث مجازی می باشد.

✓ لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ (آیہ ۴۴ سورہ حجر). «أَبْوَابٌ» جمع «باب» است که مذکور مجازی می باشد.

✓ سَخَرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَّةً أَيَامٍ (آیه ۷ سوره های حاقة). «لَيَالٍ» جمع «لَيلٌ» است که مؤنث مجازی است، و «أَيَامٍ» جمع «يَوْمٌ» است که مذکور مجازی است.

✓ والبَحْرُ يُمْدُدُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ (آیه ۲۷ سوره لقمان). «أَبْحُرٌ» جمع «بحر» است که مذکور مجازی است.

✓ سَيُقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ (آیه ۲۲ سوره کهف). «ثَلَاثَةٌ» خبر برای مبتدای محدود است و لفظ «أشخاص» به عنوان محدود در تقدیر است، و چون مفرد آن «شخص» می باشد که مذکور مجازی است، «ثَلَاثَةٌ» به صورت مؤنث آمده است.

• اعداد صد و هزار همیشه با مذکر و مؤنث به صورت یکسان استعمال می گردد:

✓ مائة رجل - مائتا رجل - ثلاثة مائة رجل - ألف رجل - ألفاً رجلاً - ثلاثة آلاف رجلاً

✓ مائة إمرأة - مائتا إمرأة - ثلاثة مائة إمرأة - ألف إمرأة - ألفاً إمرأة - ثلاثة آلاف إمرأة -

(۲) اعداد اصلی مرکب: به اعداد یازده الى نوزده مرکب گفته می شود و عبارتند از:

مذکور: احد عشر - اثنا (اثنی) عشر - ثلاث عشرة - اربع عشرة - خمس عشرة - ست عشرة - سبع عشرة - ثمانى عشرة - تسعة عشرة.

مؤفت: احدى عشرة - اثنتا (اثنتی) عشرة - ثلاثة عشر - اربعة عشر - خمسة عشر - ستة عشر - سبعة عشر - ثمانية عشر - تسعة عشر.

قاعده

(۱) در دو عدد «یازده و دوازده»، هر دو جزء، با محدود خود از حیث مذکر و مؤنث بودن به صورت یکسان استعمال می شوند:

✓ إِنِّي رَأَيْتُ أَحَدَ عَشَرَ كَوْكَبًا (آیه ۴ سوره یوسف)

✓ وَبَعْنَتَا مِنْهُمْ اثْنَتَيْ عَشَرَ تَقِيَّاً (آیه ۱۲ سوره مائدہ)

✓ وَقَطَعْنَاهُمُ اثْنَتَيْ عَشَرَةَ أَسْبَاطًا (آیه ۱۶۰ سوره اعراف)

✓ عَنْ عَلَيٍّ بْنِ جَعْفَرَ عَنْ أَخِيهِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرَ صَلَواتُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ قَالَ عَلَيٍّ صَلَواتُ اللَّهِ وَ سَلامَهُ عَلَيْهِ مَنْ صَلَّى صَلَاتَ الْفَجْرِ ثُمَّ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ إِحْدَى عَشْرَةَ مَرَّةً لَمْ يَتَبَعَهُ فِي ذَلِكَ الْيَوْمِ ذَنْبٌ وَ إِنْ رَغِمَ أَنْفُ الشَّيْطَانِ (ثواب الأعمال صفحه ۴۵)

(۲) در اعداد «سیزده تا نوزده» اگر محدود، مذکر باشد، جزء اول آنها، به صورت مؤنث و جزء دوم به صورت مذکور استعمال می گردد و برعکس:

✓ منْ صَامَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ يَوْمًا مِنْ شَعْبَانَ اسْتَغْفَرَتْ لَهُ مَلَائِكَةُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ (فضائل الأشهر الثلاثة، صفحه ٤٧)

✓ قَالَ رَجُلٌ لِأَبِي عَبْدِ اللَّهِ صَلَواتُ اللَّهِ وَسَلَامُهُ عَلَيْهِ: إِنِّي قَدْ حَجَجْتُ تِسْعَ عَشْرَةَ حَجَّةً فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَرْزُقَنِي تَمَامَ الْعِشْرِينَ حَجَّةً. قَالَ: هَلْ زُرْتَ قَبْرَ الْحُسَيْنِ؟ قَالَ: لَا. قَالَ: لَزِيَارَتُهُ خَيْرٌ مِنْ عِشْرِينَ حَجَّةً. (كافی، جلد ٤ صفحه ٥٨١)

(٣) قاعده‌ی اعراب و بنای اعداد «یازده تا نوزده»، به شرح زیر است:

۱. از «سیزده تا نوزده» (چه مذکر و چه مؤنث) هر دو جزء مبني بر فتح است.

۲. در «إحدى عشرة»، جزء اول (إحدى) مبني بر سكون و جزء دوم (عشرة) مبني بر فتح است.

۳. عدد «إثنا يا إثنتا عشرة» (چه مذکر و چه مؤنث آن)، جزء اول (إثنا يا إثنى و إثنتا يا إثنتى)،
إعراب مثنی می گيرد (رفع به «ان» و نصب و جر به «ین») و جزء دوم آن مبني بر فتح است.

۴. تمیز اعداد اصلی مرکب، مفرد و منصوب است. (ز ده تا صد همه فرد است و منصوب)

• اگر «عشر» مفرد باشد، «شین» آن ساکن و اگر به صورت مرکب باشد، «شین» آن مفتوح می گردد. ولی اگر «عشرة» مفرد باشد، «شین» آن مفتوح و اگر به صورت مرکب باید، «شین» آن ساکن می گردد:

✓ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْنَاهَا. (آیه ۱۶۰ سوره انعام)

✓ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ. (آیه ۳۶ سوره توبه)

✓ تِلْكَ عَشَرَةً كَامِلَةً ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ. (آیه ۱۹۶ بقره)

✓ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا. (آیه ۶۰ بقره)

(٤) اعداد اصلی عقود: عبارتند از : بیست، سی، چهل، ..., نود.

مذکرو مؤنث: عشرون - ثلاشون - أربعون - خمسون - ستون - سبعون - شمانون - تسعون.

قاعده

(۱) اعداد عقود، برای تمیز مذکر و مؤنث به صورت یکسان استعمال می شود.

(۲) اعداد عقود از نظر اعراب ملحق به اعراب جمع مذکر سالم هستند (رفع به «ون» و نصب و جر به «ین»):

✓ جاء عشرون إمرأةً

✓ رأيتُ أربعين إمرأةً

✓ سلمتُ على أربعين إمرأةً

۴) **اعداد اصلی معطوف:** اعداد اصلی معطوف اعدادی اند که جزء اول آنها با جزء دوم آنها با واو عطف به هم متصل

می شوند و عبارتند از: بیست و یک، بیست و دو، ...، نود و نه (به جز اعداد اصلی عقود).

مذکور: واحدُ و عشرون رجلاً - إثنان (إثنين) و عشرون رجلاً - ثلاثةُ و عشرون رجلاً - ... - تسعةُ و تسعون رجلاً.

مؤنث: واحدةُ و عشرون إمرأةً - إثنان (إثنين) و عشرون إمرأةً - ثلاثةُ و عشرون إمرأةً - ... - تسعةُ و تسعون إمرأةً

قاعده

۱) اعراب جزء اول اعداد اصلی معطوف ۲۱ و ۲۲ و ۳۱ و ۳۲ و ۴۱ و ۴۲ و ... تا ۹۱ و ۹۲ در مذکر و مؤنث بودن، با محدود خود هماهنگ است. در بقیه ای این اعداد، اعراب جزء اول در مؤنث و مذکر بودن، عکس محدود می باشند.

✓ جاءت واحدةُ و عشرون معلماً

✓ رأيتُ اثنين و ثلاثين ثوراً

✓ سلمتُ على أربعةٍ و خمسين رجلاً

۲) چنانکه ملاحظه کردید محدود همه ای اعداد معطوف اصلی، مفرد و منصوب است.

- کلمه ای «واحد» مخصوص اعداد معطوف و کلمه ای «أحد» مختص به اعداد مرکب است. بنابراین صحیح نیست که گفته شود «واحد عشر» همانگونه که «أحد و عشرون» درست نیست.

پایان بحث اعداد اصلی

۷- اعداد ترتیبی

(۱) اعداد ترتیبی مفرد که عبارتند از: یکم، دوم، سوم، ...، دهم.

مذکور: اول - ثانی - ثالث - رابع - خامس - سادس - سابع - ثامن - ناسع - عاشر.

مؤنث: اولی - ثانیة - ثالثة - رابعة - خامسة - سادسة - سابعة - ثامنة - ناسعة - عاشرة.

قاعدہ

(۱) اعداد ترتیبی مفرد، صفت برای محدود خود هستند، بنابراین بعد از محدود می آیند و در اعراب، مذکر یا مؤنث بودن، مفرد یا مثنی یا جمع بودن و نکره یا معرفه بودن، از آن پیروی می کنند.

الفصل العاشر القرن التاسع ✓ هو الأول والأخر

الجاهليّة الأولى مرّة ثانية ✓ هي الفتاة الخامسة

(۲) اعداد ترتیبی مركب که عبارتند از: یازدهم، دوازدهم، سیزدهم، ...، نوزدهم.

مذکور: حادی عشر - ثانی عشر - ثالث عشر - رابع عشر - خامس عشر - سادس عشر - سابع عشر - ثامن عشر - ناسع عشر.

مؤنث: حادیة عشر - ثانیة عشر - ثالثة عشر - رابعة عشر - خامسة عشر - سادسة عشر - سابعة عشر - ثامنة عشر - ناسعة عشر.

قاعدہ

(۱) اعداد ترتیبی مركب، صفت برای محدود خود هستند، بنابراین بعد از محدود آمده و در اعراب، مذکر یا مؤنث بودن، مفرد یا مثنی یا جمع بودن و نکره یا معرفه بودن، از آن پیروی می کنند.

(۲) هر دو جزء اعداد ترتیبی مركب، مبني بر فتح است، به جز «حادی» و «ثانی» در «حادی عشر» و «ثانی عشر» که مبني بر سکون می باشند.

الفصل الخامس عشر الإمام الثاني عشر ✓

الساعة الحادية عشرة الساعة الرابعة عشرة ✓

۳) اعداد ترتیبی عقود که عبارتند از: بیستم، سی ام، چهلم، ...، نودم.

مذکور و مؤنث: عشرون – ثلثون – اربعون – خمسون – ستون – سبعون – شمانون – تسعون.

قاعده

۱) تمام احکام اعداد عقود اصلی بر اعداد عقود ترتیبی صدق می کند و قاعده و اعراب آنها یکسان است..

چون اعداد ترتیبی عقود صفت برای محدود خود هستند، بر خلاف اعداد اصلی عقود، بعد از محدود می آیند:

جائز النساءُ الخمسون	✓ جاء الرجالُ العشرون
رأيتُ النساءَ الخمسون	✓ رأيتُ الرجالَ العشرين
سلمتُ على النساءِ الخمسون	✓ سلمتُ على الرجالِ العشرين

۴) اعداد ترتیبی معطوف که عبارتند از: بیست و یکم، بیست و دوم، بیست و سوم، ...، نود و نهم (به جز اعداد ترتیبی عقود).

مذکور: حادی و عشرون – ثانی و عشرون – ثالث و عشرون – رابع و عشرون – ... – تاسع و تسعون.

مؤنث: حادیة و عشرون – ثانية و عشرون – ثالثة و عشرون – رابعة و عشرون – ... – تاسعة و تسعون.

قاعده

۱) جزء اول اعداد ترتیبی معطوف، صفت برای محدود خود هستند، بنابراین بعد از محدود آمده و در اعراب، مذکر یا مؤنث بودن، مفرد یا مثنی یا جمع بودن و نکره یا معرفه بودن، از آن پیروی می کنند.

۲) اعراب جزء اول اعداد ترتیبی معطوف، به حرکت است ولی اعراب جزء دوم آنها ملحق به اعراب جمع مذکر سالم می باشد (رفع به «ون» و نصب و جر به «ین»).

۳) «حادی» و «ثانی» در مانند «الحادی و عشرون» و «الثانی و عشرون» مبنی بر سکون هستند.

هذه الفتاة الخامسةُ والتسعون	✓ دخل الرجلُ التاسعُ والثلاثون
رأيتُ الفتاةَ السادسةَ والأربعين	✓ رأيتُ الرجلَ الحادى و الثلاثين
سلمتُ على الفتاةِ الثانيةِ والسبعين	✓ سلمتُ على الرجلِ الثاني و السبعون